

SZALAI MIKLÓS

Az 1916. évi VII. törvénycikk – Az iszlám vallás legalizálása Magyarországon*

Annak ellenére, hogy már a honfoglaló magyar törzsek között is feltehetően voltak mohamedán hiten lévők, s a nemzeti emlékezet megőrizte a középkori izmaelita vallású kereskedők és uzorások emlékét is (példa rá Katona József *Bánk bánja*), a magyarság számára az iszlámmal való kapcsolatok évszázadokon át lényegében mégiscsak a *törököt*, s a török hódítás emlékét jelentették. A török hódítás pedig, jóllehet voltak a százötven esztendő magyar-török együttélésnek derűs, békés mozzanatai is, s a Magyarországon átvonuló Habsburg-seregek, meg a Habsburg-uralkodók által kinevezett katonai és politikai vezetők sokszor ugyanannyi szenvedést, anyagi romlást és nemzeti megaláztatást okoztak a magyarságnak, mint a törökök, a magyarság történelmi emlékezetében mégiscsak történelmi csapásként, az idegen vallású, kultúrájú hódító általi elnyomatás és kifosztottság korszakaként maradt meg.

A törököknek és a mohamedán vallásnak ez az alapvetően negatív megítélése nemzeti kultúránkban akkor kezdett el megváltozni, amikor az 1848-as szabadságharc után Kossuth Lajost és emigráns társait Abdul Medzsid szultán nemcsak baráti fogadtatásban részesítette, hanem bátran ki is állt értük a kiadatásukat követelő Ausztriával szemben, s a Törökországban letelepedett magyar szabadságharcos hősök közül sokan (köztük Bem apó és Guyon Richárd is), főleg azért, hogy a birodalom teljes jogú, s idegen országnak ki nem szolgáltható polgárai legyenek, iszlám hitre is tértek, s különböző hivatali funkciókat láttak el az Oszmán Birodalomban.¹

A kiegyezés után a magyar politika vezetői, s a magyar közvélemény számára folyamatosan nagy súllyal bírtak a Balkán problémái, a keleti kérdés, s a magyar külpolitika általános „vonalvezetése” nem a megrokkant, évszázadok óta hanyatló

* E tanulmány bővített változata a Törököt fogtam, de nem ereszt – Az iszlám vallás legalizálása az első világháború alatt c. előadásomnak, amely a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Távol a fronttól – A hátszág Nagy Háborúja 1914–1918 c. konferenciáján hangzott el 2009. nov. 24-én.

¹ A Kossuth-emigráció Törökországban. I. Szerk., a történelmi bevezető tanulmányt írta: Hajnal István. Bp. 1927. (Magyarország újkori történetének forrásai. Iratok az 1848–49-i emigráció történetéhez.) Ld. még: B. Simon Krisztián: „És már muszlimok is lettek”. Selim Deringil történész a magyar szabadságharcosok törökországi éveiről. Magyar Narancs 2010. máj. 13. 31–32. A török hatóságok szemet hunytak afelett, hogy az áttérés az emigránsok többségénél meglehetősen formális jellegű volt.

török birodalmat, hanem az orosz cárt, s a szláv identitását, és ráadásul az oroszokkal azonos vallású kis balkáni népeknek a cárizmus támogatta nacionalizmusát látta a legfőbb veszélynek a Monarchiára nézve, ezért a török birodalommal való külpolitikai ellentétek megszűntek. A vallási gyökerű ellenérzéseket az iszlámmal szemben pedig a 19. századi magyar elit liberális, a tételes vallásnak immár jelentőséget nemigen tulajdonító kulturális attitűdje számolta fel. Ezért a magyar közvéleményben és szellemi életben lassanként egyre inkább baráti, pozitív attitűd alakult ki a török nemzettel és a mohamedán vallással szemben is.

Az 1876–1878-as orosz–török háborúban a „hivatalos” Ausztria–Magyarország ugyan inkább oroszbarát állásponton volt, ámde az egyetemi ifjúság korántsem, s amikor Thaisz Elek budapesti rendőrfőkapitány az egyetemi ifjúságnak a törökök melletti rokonszenvtüntetését szétverette, akkor ez csak olaj volt a tűzre. Az egyetemi fiatalság soraiból hatvan tagú, a későbbi magyar közélet számos kitűnőségét is magába foglaló bizottság alakult, amely nemcsak rokonszenvtüntetések szervezett országszerte, hanem pénzt és tépést gyűjtött a török sebesültek javára. A Magyarországra látogató török egyetemistákat pedig ugyancsak a főváros polgárságának küldöttsége, melyben országgyűlési képviselők is részt vettek, ünnepélyes keretek között fogadta.² Egy nyolctagú, Szemere Miklós által vezetett küldöttség 1877 januárjában díszkardot adott át Abdul Kerim pasának, a plewnai győzőnek, Konstantinápolyban. A török szultánt a magyar egyetemisták gesztusa olyannyira meghatotta, hogy ebből az alkalomból a Mátyás király könyvtárából származó, a konstantinápolyi Topkapi-palotában őrzött korvinák közül 35-öt visszaadott Magyarországnak.

A századfordulón új tényezők hatottak a magyar–török barátság, a külkapcsolatok erősödése irányában. Bosznia-Hercegovina kormányzója, Kállai Béni közös pénzügyminiszter ott elsősorban a mohamedán arisztokráciára támaszkodott a szerb szimpátiájú ortodox vallású elit ellenében. Bosznia-Hercegovina 1908-ban bekövetkezett annexiója után Ausztriában 1912 júliusában elismerték a (hanafita rítusú) iszlámot, mint hitfelekezetet.³ Ugyanakkor bizonyos magyar gazdasági körök perspektívát láttak az ország boszniai gazdasági kapcsolatainak fejlesztésében, s megalapították a *Magyar–Bosnyák–Hercegovinai Gazdasági Központot*, amelynek élén nem kisebb személyiség állt, mint Lánchy Leó.⁴ A bosznia-hercegovinai irányadó mohamedán körök 1912 októberében beadványt in-

2 Szalay Imre: Török vendégeink elé Rustsukig és velök vissza Pestre. Kaposvár, 1877.

3 A mohamedán vallás négy törvényt magyarázati, vallásjogi iskolát ismer el: ezek a safiíta, a malikita, a hanafita, és a hanbalita. Az iskolák közötti különbségek nem teológiaiak, vagy rituálisak, hanem abban állnak, hogy a Koránon kívül milyen vallási-jogi hagyományok tekintélyét ismerik el, s tekintik a Korán által nem szabályozott, vitás esetekben irányadóknak. A síta–szunniita szakadástól és más, az iszlámon belüli szektajellegű különülésektől eltérően itt nem szektákról van szó, hanem négy olyan irányról, amelyek egymást egyaránt az iszlám legitím értelmezéseinek tekintik, s a hívő mohamedán (elvileg) szabadon választhat, hogy melyiket kívánja követni. Az osztrák törvény azért a hanafita rítust fogadta el, mert Bosznia-Hercegovina mohamedánjai kizárólag ennek voltak a hívei.

4 Az I. világháború alatt a szervezet Magyar–Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ néven működött tovább, üzleti és propagandatevékenysége kiterjedt Szerbiára s általában az egész Balkánra.

téztek a központhoz, amelyben sürgették az iszlám vallás magyarországi jogállásának rendezését. Ennek nyomán a központ kiadott Magyar Gyéza, a kitűnő jogtudós tollából egy felterjesztést a magyar kormányhoz, amely sürgette az iszlám vallás legalizálását – elsősorban Bosznia-Hercegovinával való kapcsolatokra, nem pedig a magyarországi iszlám hívőkre való tekintettel, jóllehet rámutatott arra is, hogy ezek száma is gyarapodott ezekben az években.⁵ Míg az 1910 népszámlálás mindössze 553 mohamedánt mutatott ki Magyarországon (ezek túlnyomó többsége a monarchia hadseregében szolgáló, és Magyarországon állomásozó bosnyák katona volt), addig az I. világháború kitörésekor már körülbelül 2000 híve élt Budapesten a mohamedán vallásnak, részben továbbra is katonák, de részben török iparosok (elsősorban cukrászok), s albán kézművesek is. A formálisan török szuverenitás alatt álló Ada Káli szigetét 1913-ban szintén Magyarországhoz csatolták, s ez további 500 fővel növelte a magyarországi mohamedánok számát. 1909-ben Budapestre érkezett Bosznia-Hercegovinából Abdul Latif, az első Magyarországon ténykedő mohamedán lelkész, mullah, aki egyébként a budapesti egyetem turkológia tanszékén is oktatott.

Másik tényezője volt a törökökkel való kulturális kapcsolataink erősödésének a századforduló romantikus magyar nacionalizmusának turanista ideológiája, a magyarság vagy legalább a magyar nyelv török eredetének elmélete. Habár a hivatalos magyar tudományosság berkeiben végül is a finnugor elmélet diadalmaszkodott vetélytársai fölött, a magyarságot és a törökséget közös őshazából, Turánból származtató különböző etnográfiai és nyelvészeti elméleteknek mindig voltak tudományos és kevésbé tudományos védelmezői. Végül nem szabad megfeledkeznünk arról a kedvező hatásról sem, amelyet a magyar közvéleményben Rákóczi és társai rodostói hamvainak 1906 októberi visszaadása és ünnepélyes hazahozatala keltett.

Az I. világháború Törökországot és az Osztrák–Magyar Monarchiát ugyanarra az oldalra állította, szoros szövetségi viszonyba. A törökök az első perctől nemcsak lekötötték a Monarchia ellen harcoló Oroszország katonai erőinek nagy részét, hanem egyes esetekben saját katonáik is a Monarchia frontjain harcoltak, az I. világháború alatt osztrák–magyar oldalon harcolt török katonák egy része ma is Budapesten van eltemetve.

Ebben a történelmi szituációban a török–magyar fegyverbarátság légkörében érthetően fellendült minden olyan társadalmi kezdeményezés amely a magyar–török baráti és kulturális kapcsolatok erősítését szolgálta. Már közvetlenül a háború kitörése után megalakult a *Vörös Kereszt* iszlám országokban tevékenykedő társszervezetének a *Vörös Félholdnak* a magyarországi gyűjtőbizottsága, nem kisebb súlyú közéleti személyiségek mint Khuen-Héderváry Károly gróf, valamint gróf Károlyi Istvánné vezetésével.

Vö. A Magyar–Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ kiadványainak második sorozatával, amely 1916-ban jelent meg.

5 *Magyar Gyéza*: Az iszlám jogállásának szabályozása Magyarországon. A Magyar–Bosnyák-Hercegovinai Gazdasági Központ felterjesztése a kormányhoz. Bp. 1913. (A Magyar–Bosnyák Gazdasági Központ kiadványai 6.)

A fővárosi törvényhatósági közgyűlésben Havass Rezső 1914 decemberében indítványt nyújtott be mohamedán imaház, mecset létesítésére Budapesten, hangsúlyozva, hogy részben a Monarchia bosnyák katonáinak tartozik ezzel a főváros, részben pedig külpolitikai és kereskedelmi szempontokból is ajánlatos egy ilyen gesztussal az iszlám világ szimpátiáját a magyar érdekeknek megnyerni.⁶ A főváros a mai Múzeum körutat a török szultánról Mehmet szultán útnak nevezte el.

A törökbarát propagandából a magyar tudományosság is kivette a maga részét. Magának a magyar miniszterelnökségnek a megbízásából Thallóczy Lajos és Szekfű Gyula 1914 decemberében a Karácson Imre, a kitűnő, vasszorgalmú és munkájának fáradalmaiba végül belehalt pap-történész által Konstantinápolyban összegyűjtött magyar okmányokat adták ki *Török–magyar oklevéltár* címmel.⁷ Takáts Sándor 1915–1917-ben 3 kötetben adatta ki *Rajzok a török világból* című nagy művelődéstörténeti munkáját, amelynek megírásánál bevallottan az a cél vezette, hogy a régebbi történetírás által a törökről felvázolt elsősorban negatív képet, a pusztító, fosztogató idegen hatalom képét megváltoztassa, megmutassa a másfél évszázados török–magyar együttélés pozitív oldalát.⁸ A Vörös Félhold Emlékbizottság megbízásából Palóczy Edgár a „Dardanellák megerősítője” értékeléssel terjedelmes monográfiát írt báró Tott Ferencről, aki Rákóczi egyik emigránstársának, Tóth Andrásnak fiaként nagyszabású karriert csinált a francia hadseregben, s francia megbízásból kulcsszerepet játszott az oszmán birodalom a tengerszorosok védelmére kiépített védelmi rendszerének megszervezésében.⁹ Kétségtelen tény azonban, hogy a legfontosabb, s legmaradandóbb jelentőségű e tudományos vállalkozások közül a budai basák magyar nyelvű levelezésének Szekfű, Eckhart Ferenc és Takáts Sándor által irányított kiadása volt.¹⁰

1915 októberében Bulgária is csatlakozott a központi hatalmakhoz, ugyanez év novemberében pedig Szerbia végleg vereséget szenvedett az osztrák csapatoktól. E fejlemények nagyban elősegítették, hogy a Monarchia önállóbb Balkán- és Törökország-politikát folytasson, amire azért volt szükség, mert a Monarchia vezetőköreit aggasztotta a – katonailag és pénzügyileg sokkal erősebb – német szövetségestársnak Törökországra való egyre növekvő befolyása. Conrad vezérkari főnök a gallipolii csata után például sietve eleget tett a törökök ama kérésének, hogy a Monarchia tüzérségi egységeket küldjön a török erőknek.¹¹

6 Budapest Székesfőváros törvényhatósági bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei, 698. 1914. dec. 16-i ülés. <http://archivportal.arcanum.hu/szkj/opt/a100322htm>.

7 *Török–magyar oklevéltár. 1533–1789.* Szerk. Thallóczy Lajos–Krcsmárik János–Szekfű Gyula. Bp. 1914. Fraknoi Vilmos hagyatékából kiadta a Szent István Társulat tudományos és irodalmi osztálya.

8 *Takáts Sándor: Rajzok a török világból. I–III.* Bp. 1915–1917. (A munka IV., befejező kötete 1927-ben jelent csak meg a Genius kiadóvállalatnál.)

9 *Palóczy Edgár: Báró Tóth Ferenc, a Dardanellák megerősítője. (1733–1793).* Bp. 1916.

10 *A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. 1553–1589.* Szerk. Takáts Sándor–Eckhart Ferenc–Szekfű Gyula. Bp. 1915.

11 Vö. *Ernst Werner: Ökonomische und militärische Aspekte der Türkeri-Politik Österreich-Ungarns 1915 bis 1918.* In: *Jahrbuch für Geschichte.* 10. Berlin, 1974. 373–401.

Ebben a légkörben szinte magától értetődő volt, hogy 1915 novemberében a vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatot terjesztett be, a király hozzájárulásával, a mohamedán vallás legalizálásáról Magyarországon. A javaslat az 1912-ben a bosznia-hercegovinai iszlámkérdés jogi rendezése céljából hozott osztrák törvénynek felel meg, de számba kellett vennie Magyarország specifikus viszonyait is. Ugyanis az osztrák alkotmányban nem szerepelt a bevett vallások specifikusan magyar alkotmányos intézménye.

Indoklásában a javaslat a magyar–török fegyverbarátságon kívül a turáni vérrokonságra is hivatkozik, valamint arra, hogy a világon élő 220 millió mohamedánnak az összeméri kultúrában betöltött szerepét a magyar nemzetnek is el kell ismernie.¹²

A rövidke javaslat öt szakaszból áll.¹³ A mohamedán vallást, a bevett vallások számát szaporítani nem kívánva, az elismert, nem pedig a bevett vallások közé sorolja. Ez azt jelenti, hogy a majdan megalakuló mohamedán hitfelekezet nem részesülhet a bevett vallások kiváltságaiban a törvényhozási képviselőket, az egyházi adók közadóként szedését, az ingatlanszerzés megkönnyítését illetően, ámde joga lesz mindahhoz, amihez az elismert vallásoknak joguk van Magyarországon: a szó szoros értelmében vett vallásgyakorlaton kívül a felekezethez tartozó szülők gyermekei vallásos nevelésének jogi eszközökkel való biztosításához, az egyházi adó beszedéséhez stb.

A javaslat deklarálja, hogy Magyarország az iszlám vallást, nem pedig az iszlámot, mint felekezetet ismeri el. Mi volt ennek a jelentősége? Egyfelől az osztrák törvény a Boszniában uralkodó szerepet betöltő hanafita rítust tekintette a legális iszlámnak, ezt a javaslat nem kívánta átvenni, lehetőséget kívánt teremteni arra, hogy Magyarországon a nem ehhez a rítushoz tartozó muszlimok is felekezetté szerveződjenek. Másfelől amennyiben a megalakulandó konkrét vallási közösséget ismerte volna el a javaslat, ebben az esetben – a többi elismert vallásfelekezethez hasonlóan – a mohamedán vallásfelekezethez is be kellett volna mutatnia jóváhagyás végett a maga hitelveit, erkölcsi szabályait és egyházszervezetét a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Ebben az esetben azonban többféle nehézség merült volna fel, hiszen az iszlám jog (mindenekelőtt a házasságjog) bizonyos részei a magyar joggal összeegyeztethetetlenek. A javaslat ezzel lehetővé tette tehát, hogy a megalakulandó mohamedán felekezet mentesüljön ez alól a kötelezettség alól, s tetszése szerint válassza meg a maga hitelveit, erkölcsi tanításait, egyházszervezeti és szertartási formáit – feltéve, hogy azok kifejezetten a magyar törvényekkel nem ellenkeznek. A javaslat kimondja, hogy a magyar muszlimok szervezete igazodhat a bosznia-hercegovinai egyházszervezethez, továbbá hogy már az egyházközség megalakulása előtt a muszlimok al-

¹² Uo.

¹³ Törvényjavaslat az iszlám vallás elismeréséről. Ld. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. LI. Bp. 1916. (Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. LI.) 1–2.: 1219. sz. A törvényjavaslat indoklását ld. uo. 3–8.: Melléklet az 1219. sz. irományhoz.

kalmazhatnak lelkeszt, mullahot és létrehozhatnak az iszlámban nagy szerepet játszó úgynevezett vakufokat, kegyes célú alapítványokat.

A javaslatot a képviselőházban Pekár Gyula mutatta be 1916. január 12-én.¹⁴ Először röviden Molnár János apátplébános szolt hozzá, a háború előtti magyar politikai katolicizmusnak egyik legjelentősebb, s legharcosabb személyisége. Molnár rögzítette, hogy a katolikus néppárt természetesen nem fogadhatja el a javaslatot, de – tekintve, hogy a kormánypárti többség azt amúgy is meg fogja szavazni – tartózkodott annak alaposabb bírálatától. Nem adott semmiféle ellenérzésnek hangot az iszlámmal kapcsolatban, hanem mindössze azt szögezte le: a javaslat az 1895-ös egyházpolitikai törvényeknek az iszlám vallásra való alkalmazását jelenti, hogyan is fogadhatná el tehát az a Néppárt, amelynek legfőbb programja ezeknek a törvényeknek a revideálása. A javaslatról hosszabb beszédet Barabás Béla függetlenségi párti képviselő tartott.¹⁵ Barabás ifjan egyike volt az 1878-as egyetemi bizottság tagjainak, szívügye volt a kérdés egész életében, ezért igen lelkes beszédet mondott a javaslat mellett. Sok évvel később, emlékirataiban azt állította: ez a beszéd volt a legsikeresebb szereplése a Házban.¹⁶ Jóllehet a javaslatot elfogadta természetesen, Barabás olyan tendenciát igyekezett vinni beszédébe, mintha a függetlenségi párt, és a mögötte álló 48-as érzületű magyar közvélemény őszintébben és melegebben volna törökbarát, mint a hivatalos Magyarország. Barabás hosszadalmasan ecsetelte a törökség pozitív szerepét a magyar történelemben, emlegette a törökök vallási toleranciáját magyarországi uralmuk idején, valamint – félreérthetetlen utalással az osztrák, illetve öszszmonarchiai szervekre – a budai pasák magyar nyelvű levelezését is. Beszédében hallgatott arról, hogy a törökök sokat emlegetett vallási toleranciáját egyszerűen az magyarázta, hogy az iszlámra áttérő személyeknek az iszlám jog szerint csak az egyházi adót, az úgynevezett zakatot kell fizetniük, amely kevesebb, mint amit a mohamedán jogszolgáltatás alatt élő nem mohamedánok fizetnek, az úgynevezett dzsizja, vagy fejadó. Úgyszintén nem szolt a rabszolgaságba hurcolt magyarok ezreiről, a hódoltsági falvaknak a szpáhi-birtokokon való kíméletlen kizsákmányolásáról, egyszóval teljes mértékben nemzeti történelmünk pozitívumaként igyekezett beállítani a török hódítást. A közhangulatra, a történelmi kérdések aktuálpolitikai szenvedélyektől átfűtött megítélésére jellemző, hogy miközben éppen ugyanezen a parlamenti ülésen adott be Sággy Gyula képviselő (az egyházjog és az osztrák polgári jog nyugalmazott professzora) – az egész Ház egyetértésétől kísérve – felháborodott interpellációt Szekffü Gyula egyetemi kinevezése ellen, aki *A száműzött Rákóczival* oly mélységesen megsértette a magyarság legszentebb érzelmeit,¹⁷ Barabásnak a törökök melletti apológiáját egyetlen közbeszólás nélkül hallgatta végig a Ház. Barabás még azt

14 Az 1910. évi június hó 21-ére hildetett Országgyűlés Képviseelőházának naplója. XXVIII. Bp. 1916. (Az 1910. évi június hó 21-ére hildetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviseelőház. – Napló. XXVIII.) 173.: 1916. jan. 12-i ülés.

15 Uo. 205–211.: 1916. jan. 13-i ülés.

16 *Albisi Dr. Barabás Béla*: Emlékirataim. Arad, 1929. 98.

17 *Dénes Iván Zoltán*: Szekffü Gyula magántanári képesítésének ügye, 1914–1916. Bp. 1976. 7.

is kifogásolta, hogy a magyar kormány nem vett részt Nagy Szulejmán szigetvári emléktáblájának a török külképviseleti szervek által néhány évvel korábban megrendezett leleplezésén.

Barabás kifogásolta a javaslatban, hogy az összefüggésbe kívánja hozni a megalakítandó muszlim hitfelekezetet a boszniai-hercegovinai egyházszervezettel. Barabásban ez a rendelkezés közjogi aggályokat keltett, mert a magyar jog szerint magyar vallásfelekezetet külföldi egyházfőnek jogilag alárendelve nem lehet, a muszlimok egyházfője pedig a kalifa, a török szultán. Boszniában ezt a kérdést rendeletrendezi, ámde a magyar törvényhozás a magyar egyházjogot nem alkalmazhatja a bosznia-hercegovinaihoz, egyrészt mert Bosznia-Hercegovina jogi státusa rendezetlen az összmonarchián belül, másrészt mert a magyar törvényhozás meghozta törvény végrehajtását nem lehet egy nem magyar állami szervek meghozta egyszerű rendeletnek megfelelően elrendezni, ez nemzeti megaláztatás volna. Kifogásolta Barabás a javaslatban, hogy az „a magyar törvényekkel nem ellentétes” jogi szabályok elfogadását kívánja meg a megalakulandó magyar mohamedán vallásfelekezettől, holott tudvalévő, hogy a mohamedán vallásjog, a saria a magyar törvényekkel több ponton – amilyen például a többnejűség elismerése, a feleségnek a hozománnyal való rendelkezési joga, a nők tanúskodási joga – ellentétes. Végül követelte Barabás, hogy a parlament a szultánhoz intézzen dísztáviratot a törvényjavaslat elfogadása alkalmából.¹⁸

Jankovich Béla kultuszminiszter Barabásnak adott – barátságos hangú – válaszában hajlandónak mutatkozott a „magyar törvényekkel nem ellentétes” megfogalmazást a „magyar törvények korlátain belül”-re módosítani, ami azonban a bosznia-hercegovinai mohamedán vallás szervezettel való összeköttetést illeti, kifejtette, hogy Barabás aggályai alaptalanok, hogy Bosznia-Hercegovinában a mohamedán papság képzésének és ordinálásának nemzetközi jogi aspektusai teljesen rendezve vannak az osztrák–magyar monarchia jogrendszerének teljesen megfelelő módon, s a megalakulandó magyar mohamedán felekezeti szervezet a bosznia-hercegovinaihoz való igazításának egyedüli célja az, hogy a magyarországi mohamedánok – akiknek belátható időn belül nyilván nem lesz saját lelkészsképző intézetük – Boszniából hozathassanak maguknak lelkészt. A Ház ezután a javaslatot – az egy Molnár János ellenszavazatával – egyhangúan elfogadta, ámde Barabás javaslatának nem adott helyet, s a diplomáciában szokásos módon nem a török szultánnak, hanem csak a török parlamentnek küldött üdvözlő táviratot ez alkalommal. A törvény, az 1916. évi VII. törvénycikk hivatalosan 1916. március 30-án lépett hatályba.

A török oldal a magyarság feléje tett gesztusait többféle módon igyekezett honorálni, Pekár Gyula, a javaslat előadója megkapta a szultántól a magas állami kitüntetést jelentő medzsidge-rendet. Habár az ezzel kapcsolatos tervek és tárgyalások már a háború eleje óta folytak, bizonyára az 1916. évi VII. törvény-

18 Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. XXVIII. I. m. 205–213.: 1916. jan. 13-i ülés.

cikknek is szerepe volt abban, hogy 1916. november 21-én ünnepélyes keretek között megnyílt a *Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet*, amely egyébként az első külföldi magyar tudományos kutatóintézet volt, s az első világháború végéig (1918-ban megszűnt) jelentős tudományos munkát fejtett ki.¹⁹

A budapesti törvényhatóság a javaslatnak megfelelően, mely megengedte, hogy a mohamedánok még a felekezet, illetve az első egyházközség megalakulása előtt lelkészeket alkalmazzanak, Abdul Latif lelkésznek 1916 júliusában 5000 korona fizetést szavazott meg,²⁰ ámde a magyarországi mohamedánok felekezeti szervezete nem jött létre, s a tervezett budapesti mecset sem épült fel.

Az I. világháború után a magyarországi iszlám közösség ügyében sokáig semmiféle előrelépés nem történt. Végül 1931-ben, részben a Monarchia hadserege egy bosnyák születésű, Magyarországon letelepedett tisztjének, Durics Husszein Hilminek, részben pedig néhány – elsősorban a budapesti idegenforgalom fellendítését szem előtt tartó – keresztény közéleti személyiségnek a fáradozásai eredményeként alakult meg hivatalosan az első magyar mohamedán gyülekezet, élén Duriccsal, született meg az első magyar nyelvű mohamedán hittankönyv²¹ s szólalt meg – csaknem kétszázötven esztendő szünet után először – Budán újból a müezzin.

Ennek az oka nem a magyar–török kapcsolatok megromlásában keresendő. Éppen ellenkezőleg, bizonyos magyar nacionalista, s szélsőjobboldali körökben a húszas–harmincas években Törökország valóságos „bezzegországnak” számított, részben a turanista őstörténeti elképzeléseknek s aktuálpolitikai felhasználásuknak a Horthy-korszakban való feléléde és megerősödése miatt,²² de főleg azért, mert Kemál Atatürk a világháborús vereség után vaskézrel szervezte újjá a török államot, számolt le a nemzeti kisebbségek – a görögök és örmények – mozgalmával, s erőteljes nacionalista fellépésével sikerült számottevő mértékben enyhítenie a győztes antanthatalmak által országára kirótt békefeltételeket. Kemál sikeres fellépése az I. világháborút lezáró békerendszerrel szemben azt az illúziót ébresztette a revízió reményétől teljesen átjárt magyar politikai elitben, hogy szerencsés körülmények és kellő elszántság esetén valamilyen hasonló változást Magyarország is el tudna érni.

Csakhogy ez az „új”, kemáli Törökország sem jogi, sem kulturális értelemben nem vállalta a kontinuitást a régi Oszmán Birodalommal, hanem egy új, modern török nemzeti identitás hordozójának tekintette magát, s ehhez hozzátartozott, hogy Kemál nemcsak a minden muszlimok vezetőjének, a kalifának a címéről mondott le, hanem kemény eszközökkel el is választotta az államot az

19 Tóth Gábor: Az első külföldi magyar tudományos intézet. (Konstantinápoly, 1916–1918). Századok 129(1995) 1380–1395.

20 Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Közgyűlési Jegyzőkönyveinek Adatbázisa. 748. 1916. júl. 5. <http://archivpoortal.Arcanum.hu/szkj/opt/a/100322htm/>.

21 *Imam Durics Huszein Hilmi effendi: Iszlám hittan.* Bp. 1931.

22 A turanizmus aktuálpolitikai alkalmazói azt bizonygatták, hogy Trianon után a magyarságnak a maga helyét a világban immár nem a Nyugathoz való közeledéssel, felzárkózással, hanem a Kelet felé, esetleg a Kelet–Nyugat közötti „híd” szerepét betöltve kell keresnie.

egyháztól, száműzette a szultáni családot, előírta az arab helyett a latin írás használatát. Így a háború után a magyar–török diplomáciai és kulturális kapcsolatok erősödését már nem szolgálta a magyarországi iszlám közösség létrehozása.

